

Корх О. М.

Університет митної справи та фінансів
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ПЕРСПЕКТИВИ ПОШИРЕННЯ ЛІБЕРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. Розглядаються перспективи поширення ліберальних цінностей в Україні в контексті православних засад її культури.

Ключові слова: постмодерн, ліберальні цінності, українське православ'я, особисте самовизначення, автономія індивіда.

Актуальність поставленого в статті питання пов'язана з тим, що будь-яка конструктивна розмова про ціннісні орієнтації сучасного українського суспільства, а тим більше про їхню динаміку, навряд чи можлива без врахування головних тенденцій у ціннісних трансформаціях постмодерного суспільства. Адже саме останнє, попри всі можливі невизначеності та застереження, задає основні параметри та орієнтири розвитку людства в його принаймні оглядній перспективі. З іншого боку характер та темпи розвитку нашого суспільства визначальною мірою залежать від його спроможності до реальної імплементації модерних цінностей, насамперед ліберального гатунку, яка, у свою чергу, неабияк залежить від здатності православ'я, як наріжного каменю нашої культури, до оновлення у напрямку послідовного захисту права кожної людини на особисте самовизначення та індивідуальну неповторність. Саме зазначене право утворює парадигмальне ядро модерного і постмодерного суспільства.

При найбільш загальному підході під постмодерном розуміють такий образ життя і думки, який поєднує і намагається не протиставляти риси сучасного – модерного і традиційного суспільств, виступає їх своєрідним синтезом. Визначальною рисою традиційного суспільства є зумовленість особистої поведінки релігійно санкціонованим колективним досвідом, що знаходить свій вираз у нормах, заданих традицією, і, як наслідок, слабка виокремленість індивіда, домінування недіяльної особистості, політичний патерналізм і авторитаризм, критичне ставлення до підприємливості тощо. Визначальною ознакою модерного суспільства є наявність індивідуальності, здатної до інновацій, особистого вибору, самоврядування і відповідальності за його наслідки.

У результаті постмодерного синтезу виникає суспільство, яке орієнтує особистість на нове з урахуванням традиції; поєднання ціле- і ціннісної раціональності; визнання великого значення виокремленої персональності і разом з тим схвалення і використання наявних форм колективності; суміщення психологічних характеристик людини традиційного і модерного суспільства. Попри виразну антиномічність зазначених опозицій, їх синтез у контексті західної культури стає все більш реальним.

Однак, якою мірою все це стосується інших культурних регіонів, передусім Сходу, на межі і під впливом якого формувалася і дотепер перебуває Україна?

Однозначної відповіді на це питання в сучасній філософській рефлексії немає. Певного поширення набула думка, найбільш виразно представлена ще С. Хантігтоном, за яким, попри усі інтеграційні та модернізаційні процеси, що ведуть до запозичення окремих елементів західної культури, Схід у своїх фундаментальних ціннісних засадах назавжди залишиться Сходом, тобто суспільством, яке у своєму прагненні до відновлення традиції, приречене на общинно-групову модель людської поведінки [Див.: 5, с.82-100].

Водночас чимало дослідників вважає, що глобалізація сучасного світу з необхідністю веде до його подальшої модернізації і вестернізації, тобто перемо-

ги західних цінностей, у тому числі і таких фундаментальних як вільний ринок, демократія, влада закону, індивідуалізм тощо. У найбільш радикальній формі такої позиції додержується Ф. Фукуяма, який вважає, що у ліберальних цінностей не залишилося жодних життєздатних альтернатив і вслід за економічним невідворотно наступає політичний лібералізм [6, с.134]. До аналогічних висновків приходять і Парсонс, який стверджує, що досвід модернізації європейських суспільств має універсальне значення для всього людства. «Рух до модернізації сьогодні охопив увесь світ. Зокрема, еліти більшості немодернізованих суспільств сприймають найважливіші цінності сучасності... І хоча інституалізація цих цінностей залишається і ще довго буде залишатися нерівномірною, а тому загрозливою конфліктами, прагнення до модернізації в незахідному світі, ймовірніше за все, не перерветься» [4, с.182].

Зрозуміло, що наявність дійсних тенденцій до поширення цінностей лібералізму (точніше, неолібералізму), не є 100-відсотковою гарантією їх остаточної і безповоротної перемоги у світі. Історія відкрита для реалізації самих різних «сценаріїв», про що свідчить загострення протистояння між ісламським та християнським світом, Сходом і Заходом, яке розгортається буквально на наших очах і теренах. І все ж цілком очевидно і те, що і на даному етапі ми є свідками зародження нової цивілізації, яка базується на засадах взаємопроникнення культур, а відтак потребує такого ціннісного підґрунтя, яке здатне забезпечити їх діалог і в перспективі достатньо толерантне співіснування.

Про які цінності йдеться? На думку переважної більшості західних дослідників, мірою прискорення мобільності капіталу, робочої сили, технологій, інформації та ідей, яке є квінтесенцією сучасного етапу глобалізації, тією чи іншою мірою відбувається і лібералізація суспільного життя в країнах, де проходять ці процеси. Зрозуміло, що політично і економічно успішна ліберальна демократія не є наперед визначеною для всіх без винятку транзитивних суспільств. Однак, як зазначає французька дослідниця М. Вевйорка, існує достатньо аргументів на користь того, що у цілому в таких країнах відбувається імплементація основних елементів західної цивілізації, що глобалізація світової економіки, яка вже давно стала фактом, безумовно сприяє поширенню неолібералізму [2, с.137]. Іншими словами, мірою посилення зазначених процесів, сприйнятливість людини традиційного суспільства до фундаментальних цінностей Заходу зростає. Її поведінка стає усе більш модерною – самостійною і внутрішньо скерованою, що, зрозуміло, не виключає можливості збереження традиційних групових цінностей, або навіть глибоких і тривалих рецидивів традиціоналізму на зразок ісламського фундаменталізму чи неоімперіалізму. Але від рецидивів обцинично-колективістської психології не застрахована і культура Заходу. До того ж, слід наголосити, що суть неоліберальної системи цінностей полягає не в запереченні групових цінностей взагалі, а у відстоюванні права особистого вибору в їхньому різноманітті.

Слід при цьому мати на увазі і те, що ліберальна (читай індивідуалістична) або, навпаки, колективістська модель поведінки залежать не тільки від культурної традиції. «Індивідуалізм, – вважає Д.Майєрс, – процвітає в умовах достатку, соціальної мобільності, урбанізму та інтенсивного впливу засобів масової інформації», тоді як колективізм, зазвичай, «процвітає там, де люди постійно мають справу з загальними нещастями, наприклад, голодом, де сім'ї великі і життя вимагає взаємовиручки» [3, с.250]. Виходячи з цього логічно припустити, що, мірою звуження ареалу бідності, розширення соціальної мобільності, урбанізації суспільства та інших трансформацій модерного характеру вплив ліберальних цінностей буде все більше зростати і в межах східної культури. Тобто, в урбаністичних перспективах виразно простежуються контури суспільства з чітко вираженими індивідуалізованими стилями життя.

Показовою є і оцінка головних тенденцій розвитку сучасності, яку дав Т.Парсонс. На його думку, характерною рисою сучасності є зростання питомої ваги людей

інноваційного типу. На відміну від авторитарного типу особистості, що домінує у суспільстві традиційного типу і характеризується конформізмом, гіпертрофованою потребою в залежності, ригідністю ментальних структур, слабо вираженим творчим началом і прагненням уникати відповідальності за рішення, що приймаються, інноваційна особистість відрізняється критичним і активно-творчим відношенням до дійсності, здатністю брати на себе відповідальність за прорахунки тощо. У цілому сучасність характеризується широкою тенденцією розвитку в напрямку індивідуалізації, децентралізації і добровільних асоціацій [Див.: 4, с.103].

Щодо сучасного українського суспільства, яке в останні роки демонструє і неабияку здатність до індивідуалізації та добровільних асоціацій, і принаймні наміри до децентралізації. Наскільки інтенсивним буде поширення зазначених тенденцій, а відтак і відповідних їм, по суті модерних цінностей в нашому суспільстві, один із наріжних каменів якого – віра – базується на свідомій ортодоксії, тобто непорушності принципів?

Дане питання навiane роздумами про нашу історію та сьогодення. Йдеться про те, що успіх модернізаційних процесів, що розпочалися на теренах України наприкінці ХХ століття, значною мірою залежить від історичної укоріненості у нашому культурному коді такої важливої складової західного модерного способу життя як індивідуалізм в його ліберальному тлумаченні, суть якого полягає у визнанні права особистості на незалежне самовизначення та індивідуальну неповторність.

Одною з найбільш важливих засад формування європейського індивідуалізму було, як відомо, західне християнство і насамперед протестантизм. Чи створює православ'я відповідні засади для поширення цінності особистого самовизначення та індивідуальної неповторності у лоні української культури?

Відповідь на це питання досить неоднозначна. З одного боку, цілком очевидно, що православне віровчення вміщує значний гуманістичний потенціал. Мова, окрім спільного для усього християнства визнання рівності усіх перед Богом та свободи волі людини, йде і про проголошену одним із головних авторитетів православної церкви Іоанном Дамаскіним формулу «Бог все передбачає, але не все передвизначає», яка орієнтує на визнання особистої відповідальності людини у справі власного спасіння. А також про положення не менш авторитетного в межах православ'я ісихазму, за яким немає будь-яких опосередкувань між індивідом та Богом, тому, якщо людина не спасається сама, то їй не допоможе і Бог. Саме на цьому духовному ґрунті у вітчизняній культурі XVI-XVIII століття поступового поширення набуває ідея особистого «самовладдя» (К.Сакович, Л.Зизаній, І.Вишенський, Г.Сковорода та інші), виразно співзвучна поглядам західних гуманістів.

За всієї відмінності поглядів вітчизняних прихильників зазначеної ідеї, спільне і головне для них полягає у визнанні «самовладного розуму» людини, її вільної волі, яка є настільки значною, що навіть Бог не може врятувати людину, якщо вона не хоче рятуватися сама. І саме тому людина має розраховувати насамперед сама на себе, на свій незалежний розум і нести персональну відповідальність за власну долю. Все це, безсумнівно, свідчить, що, попри всю специфічність українського буття того часу, в надрах традиціоналістського світогляду поступово зароджуються модерні уявлення про особисту гідність і значущість, необхідність самостійних зусиль у визначенні власної долі, вимоги інтелектуальної і моральної автономії індивіда.

Водночас слід визнати, що порівняно до аналогічних на Заході, зазначені уявлення були вкрай суперечливі і непослідовні. Головна причина цього полягає в тому, що українське буття і по цей час перебуває під східними, по суті традиціоналістськими впливами. Останні знаходять своє відображення зокрема у тому, що у порівнянні із західним християнством, і особливо протестантизмом, православ'я завжди відрізнялося підкресленою ортодоксальністю, що видавалася за найважливішу ознаку істинної віри. Будь-яке оновлення, будь-який догматичний розвиток у межах православ'я до цього часу вважаються відхиленням від останньої і піддаються

рішучому осуду. Зрозуміло, що ортодоксія та традиціоналізм і незалежне самовизначення та індивідуальна неповторність – речі важко сумісні. Ця антагонічність ще більш посилюється характерною для православ'я, особливо у його московському варіанті, ідеєю цезаро-папізму, вищості «царства» над «священством», що вимагає покори долі і сервільного ставлення до будь-якої, навіть безбожної влади, погляду на неї як на кару або випробування Божі.

Досить неоднозначні наслідки щодо поширення ідеї особистого самовладдя в контексті вітчизняної культури має містико-екстативне спрямування православ'я, його зорієнтованість не на раціональне спілкування з Богом, «гармонію віри та розуму» і відповідним чином – раціонально обґрунтовану і організовану діяльність у сакральній і мирській сферах, а на ірраціональні, містично забарвлені почуття, споглядальність, культову практику, аскезу, каяття тощо. Так, наприклад, той же ісихазм, що окремими своїми положеннями спонукав індивіда до особистого самовладдя, водночас орієнтував насамперед на внутрішню зосередженість і гармонію, шлях до якої пролягав не через раціонально осмислену і організовану практику, а через медитацію, мовчання, внутрішню молитву, покору долі. Зрозуміло, що «дух раціональності» і відповідна йому система цінностей у такій суперечливій атмосфері формувалися вкрай важко і повільно.

Українськими, в плані усвідомлення впливу православ'я на формування індивідуалістичних інтенцій вітчизняної культури, є принципові розбіжності між західною та східною вірами у погляді на співвідношення мирського і сакрального, земного і потойбічного. Як зазначав М.Вебер, те, що відрізняє раціональний протестантський аскетизм від чернечого аскетизму, особливо в його православному варіанті, так це по-перше, відмова від усілякої ірраціональної аскетичної практики. По-друге, заперечення споглядання. І, зрештою, найголовніше – аскетичні вправи, спрямовані на мирський спосіб життя, зачіпають і сімейне життя, і аскетичне розуміння професійної діяльності. Мова передусім іде про те, що, на відміну від протестантизму, який розглядає досягнення земного успіху та благополуччя як санкціоноване Богом призначення, православ'ю притаманна досить виразна зневага до всього мирського і поцейбічного на користь сакрального і посмертного. За східною версією, лише той, хто виявляє ревність у сакральних справах: відправі таїнств та обрядів, дотриманні постів, хто відвідує храм і щедрий у пожертвуваннях, хто страждає у своєму земному існуванні, має надію на вічне блаженство. Цілком очевидно, що за такої настанови будь-які досягнення в мирських справах знецінюються, втрачають свій сенс [Див.:1].

Унаслідок усього цього (насамперед слабко укоріненої традиції раціоналізму, а також «позамирської» спрямованості православ'я) ідея особистого самовладдя у лоні вітчизняної культури ніколи не мала під собою такої ж як на Заході раціонально обґрунтованої системи аргументації на користь реалізації проголошеного «самовладдя» через участь у «мирських» справах. Індивідуалістичні інтенції вітчизняної культури довгий час обмежуються переважно вимогами «свободи від» (насамперед від того ж таки «мирського») і не виходять за рамки традиційної східнохристиянської настанови на рівність у бідності, загальну покору долі, усамітнення і внутрішнє самовдосконалення.

Як наслідок, визнання права індивіда на особисте самовизначення в контексті вітчизняної культури і зараз носить досить формальний і суперечливий характер, оскільки погано узгоджується з провідною в межах православ'я ідеєю покори долі та недовіри до усього мирського. Воно й зараз досить умовно пов'язується з визнанням необхідності спрямування цього «самовладдя» у сферу особисто і суспільно значущої активності; з належною оцінкою праці, як основної сфери самореалізації особистості; з духом «аскетичного раціоналізму», який в українській культурі і на цей час залишається фактично неоприявненим; нарешті, з дійсно реальним визнанням самоцінності кожної особистості.

З усього сказаного можна зробити висновок, за яким характер та темпи модернізації нашого суспільства значною мірою залежать від спроможності сучасного вітчизняного православ'я до оновлення у напрямку більш послідовного захисту права кожної людини на особисте самовизначення та індивідуальну неповторність. Це відповідає не лише інтересам суспільства, але й самої православної церкви. Адже віра, яка втрачає спроможність адекватно реагувати на виклики життя, неодмінно втрачає довіру з боку людини. І навпаки - «перемагає лише той, хто змінюється».

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990.
2. Вевйорка М. Новая парадигма насилия / М. Вевйорка // Демоны мира и боги войны. – К.: Політична думка, 1997. – С. 135-140.
3. Майерс Д. Социальная психология: Пер. с англ / Д. Майерс. – СПб.: Питер, 1996. – 684 с.
4. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
5. Фукуяма Ф. Конец истории / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 134-147.
6. Хантінгтон С. Захід: унікальність versus універсалізм / С. Хантінгтон // Філософська думка. – 1999. – № 1-2. – С. 82-100.

REFERENCES:

1. Veber M. Protestantskaya etika i dukh kapitalizma [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism] / Izbrannye proizvedeniya. – M.: Progress, 1990.
2. Vevyorka M. Novaya paradigma nasiliya [The new paradigm of violence] // Demony mira i bogi voyuny. – K.: Politichna dumka, 1997. – S. 135-140.
3. Mayers D. Sotsial'naya psikhologiya: [Social psychology] Per. s angl.– SPb.: Piter, 1996.–684 s.
4. Parsons T. Sistema sovremennykh obshchestv [The system of modern societies]. – M.: Aспект Press, 1998. – 270 s.
5. Fukuyama F. Konets istorii [The End of History] // Voprosy filosofii. – 1990. – № 3. – S. 134-147.
6. Khantinton S. Zakhid: unikalnist versus universalizm [West: uniqueness versus universalism] // Filososfska dumka. – 1999. – №1-2. – S. 82-100.

Корх А. Н., Университет таможенного дела и финансов (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Перспективы распространения либеральных ценностей в контексте современной отечественной культуры

Аннотация. Рассматриваются перспективы распространения либеральных ценностей в Украине в контексте православных оснований ее культуры.

Ключевые слова: постмодерн, либеральные ценности, украинское православие, личностное самоопределение, автономия индивида.

Korkh O., University of Customs Affairs and Finance (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Perspectives of spreading of liberal values in the context of contemporary national culture

Abstract. The perspectives of dissemination of liberal values in Ukraine in context orthodox principles her culture is considered in the article.

The idea of personal autocracy in the heart of the national culture has never had under it the same as in the West rationally justified reasoning system for implementing proclaimed «autocracy» participation in «worldly» affairs. Individualistic intentions of national culture long confined mostly demands «freedom from» (especially of the same «worldly») and do not go beyond the traditional Eastern guidelines on equality in poverty, humility overall fate, solitude and inner self.

As a result, recognition of individual to individual self-determination in the context of national culture and is quite formal and is controversial because poorly coordinated with the leading idea within Orthodoxy fate humility and distrust of all worldly things. It is also quite conventionally associated with the recognition of the need for referral of the «autocracy» in the scope of personally and socially meaningful activity; with due assessment work as the main areas of personal

fulfillment; the spirit of «ascetic rationalism,» which in Ukrainian culture, and this time is actually neopravnyenyem; Finally, the real recognition of the intrinsic value of each person.

Key words: *postmodern, liberal values, Ukrainian Orthodoxy, self-identify, individual autonomy.*

УДК. 123:316.324.8

Красіков М.,
аспірант кафедри філософії
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара
(Днепропетровск, Україна),
E-mail: visnukDNU@i.ua

ПРЕДСТАВЛЕННЯ СВОБОДИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. У цій праці проаналізовано різні концепції свободи в інформаційному суспільстві. Наводиться порівняльність цих представлень від свободи, як автономії індивіда, до свободи, як позбавлення державних обмежень. Автор приходить до висновків, що нові технології та можливості несуть одночасно розширення свободи людини та її обмеження.

Ключові слова: *свобода, інформаційне суспільство, приватна автономія, консюмерізм, автономія спільнот, лібертаріанство, комунітаризм.*

Актуальність проблеми свободи, перш за все, полягає у тому, що для людини завжди цінність свободи є найдорожче з того, що він має. Але більшість людей мало представляє значення цієї цінності, більш того, існує багато точок зору з цього приводу. Другий аспект – суспільство досі відчуває несвободу навіть у сталих демократичних суспільствах, про що говорить численні акції протесту, як наприклад «Окупуй Уол-Стріт» чи великий ажіотаж, пов'язаний з такими особистостями як Джуліан Ассанж та його викривальним проектом Вікілікс, Джоном Сноудером та його розкриття тотального мережі шпіонажу у мережі Інтернет тощо. І третє – бажанню цю свободу відстоювати, захищати та розповсюджувати по всьому світу, чим пояснюється втручання таких провідних країн світу, як США, Великобританія та Франція у справи країн третього світу, заради зменшення та знищення проявів тероризму, екстремізму, нетолерантності, тощо.

Останні наукові дослідження. Приватну автономію як основна особиста невід'ємна цінність людини розглядав американський дослідник Джимі Мур; приватна автономія, як конфіденційність і захист особистого простору досліджували американці Перент та Вестін. Дослідження проблеми відношення приватної автономії та інформаційних технологій зустрічається у працях тайського дослідника Зептаві Чоквасіна та нідерландського – Ван Дейка. Дослідження культу споживання та її загроз займався американський філософ Герберт Маркузе, а продовжував цю ідею і розвинувши її як новий вид свободи британський дослідник Бауман. Позиції комунітаристів та лібертаріанців глибоко розкрито та проаналізовано у творах дослідників політичної філософії: канадського – Кімліка та російського – Василенко.

Мета дослідження: проаналізувати та виявити основні концепції представлення свободи в інформаційному суспільстві та виявити їх переваги та недоліки.

Перше розуміння свободи – це автономність індивіда. Західне інформаційне суспільство у значній мірі продовжує ліберальну традицію XIX- першої половини ХХст. щодо приватного життя та особистої автономії. Наприклад американський дослідник Джим Мур вважає приватне життя універсальною суспільною цінністю для всього суспільства і воно стоїть поряд з життям, щастям, свободою, знанням,